

Пътешествия и преживелици по Северното ни черноморие

Еберхард Унджиян

В годините след Втората световна война, благодарение на създадените добри връзки с тогавашната ГДР, можахме да осъществим обмен със студенти, заинтересовани от учебна и изследователска теренна работа в района на българското Черно море. В тези контакти не само те научиха госта неща за флората и фауната по нашето крайбрежие, но и ние имахме какво да заемем от тях, независимо че бяха младежи.

Началото бе поставено още през 1959 година. Двама млади морски акваристи от Лайпциг бяха пратили писмо до Института по рибарство във Варна, в който и аз започнах работа по това време, с молба за официална покана. Днес на мнозина ще им се строи непонятно каква е тази покана и защо не са дошли без нея, но тогава тя бе необходима, при това като официален, пронумерован и подпечатан документ, за да се получи разрешение за пътуване зад граница. Това важеше за България, а може би в по-голяма степен и за ГДР. Директорът, проф. Александър Вълканов, човек от старата школа и широко скроен, махна с ръка и ми нареди да им напиша такава. Покрай служебните си задължения бях и неофициално секретар на професора. Седнах и на два езика, всеки на едната

половина на страницата, им написах нужната покана, прошнурована, подписана и снабдена с кръглия служебен печат на института. След известно време те действително пристигнаха – две млади момчета, ученици още, увлечени по много популярното в Германия аквариумно дело – секция морски аквариуми.

По онова време „помощните средства“ на змуркачите и леководолазите – плавници, маска и шнорхел – бяха почти непознати у нас и във всеки случай недостъпни за простосмъртни. А те си донесоха! Така лесно успяха да уловят живи цял набор от пъстроцветни рибки от външната страна на вълнолома на пристанището – зеленушки (*Labridae*), морски кучки (*Blenniidae*) и какви ли не още други, за голяма радост на ихтиолозите от института. Даже направиха подводни снимки

с помощта на самоделна водонепроницаема кутия. И в ГДР, която все пак бе техническа витрина на целия социализъм, не е имало, или са били трудно достъпни индустриално произведени кутии. Тогава тези подводни снимки бяха цяла сензация. В кутията беше поставена огледална камера Praktica с вертикален шахтов визьор, така че да могат удобно да фокусират, гледайки отгоре. В архива пазя още някои от тях. Занесоха доста живи рибки и актинии въщи. Един вид от морските кучки се кипри с красиво яркоцветно петно отстрани на главата – оттам името морски паун или очилата морска кучка (*Blennius pavo*). Високата гръбна перка на друг е украсена с подобно петно и затова е наречен риба пеперуга (*B. ocellaris*). Общо са 7 вида и добре живеят в аквариум. С момчетата скоро се сприятелихме и тази чудесна дружба се оказа трайна. Години по късно, вече побелели мъже, приятелството ни остана живо.

На Калиакра със студентите имаме случай да наблюдаваме сиви водни змии (*Natrix tessellatus*). Очевидно много по-добре се чувстваша в морето. С елегантни извивки плуваха даже при леко вълнение. Криеха се и се увишаха около камъните на скалистия бряг. Две водни змии на около 3 метра една от друга, още съвсем малки, само по около 30 сантиметра дълги, бяха уловили две около 6 – 7 сантиметрови рибки, морски кучки (*Blennius sp.*) – доста едра плячка за тези гребосъци. Очевидно не можеха да ги глътнат във водата и ги извлякоха на брега. Тази малко неочаквана особеност е направила впечатление още на един от пионерите на нашето естествознание, русенеца Васил Ковачев. В своя труд „Херпетологична фауна на България (земноводни и влечуги)“ излязъл в далечната 1912 г., но не загубил актуалност и до днес, той специално я упоменава.

В този брой публикуваме последния материал от Еберхард Унджиян, който почина на 90-годишна възраст в Русе. Запален любител, изследовател и разказвач на Природата – дума, която той често пишеше с главна буква и когато граматиката не я изисква. Роден е в семейство на арменец и германка на 7 юли 1934 г. в Берлин. Съдбата го запраца в отдел „Природа“ на Регионалния исторически музей в Русе и намира призванието си там. Той работи с истински ентузиазъм, като в продължение на 34 години вдъхва изследователска енергия в музея и популяризаторска в медиите. Автор е на много научни и популяризиращи статии и книги, участвал е в експедиции и теренни работи. Налага се не само като компетентен биолог и специалист по русенския край и подунавieto, но и като сладкодумен разказвач. Той бе един от активните и обичани автори на списание „Природа“. Поклон пред паметта му!

Познаваме морските криви раци (защото се движат странично) като водни обитатели. Но шарено кафявият мраморен крив рак (*Pachygrapsus marmoratus*) често излиза на суша, като се катери по камъните и търси храна – растителни и животински отпадъци, изхвърлени от вълните. Очевидно издържа дълго време на въздух, както и голе-

Златни пясъци в началото на 1960-те. Хората по плажа са доста по-малко от днес, но пък дърветата наоколо са повече, както вероятно и рибата в морето. Благодарности към фейсбук групата „Стара Варна – история в снимки“

мият пагур (*Erythra spinifrons*) второто научно название се превежда – „с богливо чело“, заради шиповете на предната част на черупката. С него трябва да се внимава. По-едрите екземпляри лесно могат да счупят пръст с масивните си щипки. На няколко пъти за „експеримент“ съм си подавал пръст на мраморния рак. Хватката на неговите щипки се усеща, но не е опасна. За разлика от тях ракът плувец (*Portunus holsatus*) не издържа навън. С помощта на разширените си задни крака чевръсто плува. Малко на север от Калиакра един низходящ извор образува малка, съвсем къса рекичка – Болатата дера. Тук направихме едно интересно откритие. В сладката вода за наша радост намерихме речен крив рак (*Potamon fluviatilis*). Беше ми познат от дипломния стаж в Пловдивско. Досуц прилича на морските си събратя, но както сочи името му, е обитател на сладководни водоеми. У нас се среща в реките от беломорския басейн и тези, вливащи се в Черно море. Изкопава си гупка в речния бряг и често, особено нощно време, също излиза на сушата. Това находи-

лен филм на Кусто „Светът на мълчанието“, грабнал 1957 златната палма на фестивала в Кан, като „победи“ изградните филми!

С един по-възрастен колега, г-р Петър Коларов (ихтиолог), бяхме на галана при нос Калиакра в изпълнение на неговата изследователска задача: маркиране на скумрии (*Scomber scombrus*) за установяване точните срокове и пътища на миграция в Черно море. За целта ги маркирахме „индивидуално“ с пластмасови табелки, пришити пак със синтетичен конец направо в гръбния мускул. Доколкото е известно, рибите са малко чувствителни към болка, пък и малката рана бързо се затваря без по-нататъшни усложнения. Впоследствие получихме съответни съобщения от грузи черноморски (главно съветски) изследователски институти, напр. от Севастопол. Петър ме беше взел със себе си в името на старото ни приятелство, започнало още от кръжока по Зоология на гръбначните по време на следването. Подслонихме се в хижата на рибарите, хора от близкото село Българево. „Капи-

ще е най-северното и ново у нас.

Вярвайте ми – змуркането с маска, плавници и шнорхел, оставени ми от младите акваристи, беше голямо преживяване! Няма да забравя възторга си – един ярко червен крив рак се катереше по скала, цялата обрасла с едлуви миди (*Mytilus edulis*), черни на цвят. Гледка, напомняща страхотния документа-

танът" или „башът" естествено също беше местен човек. Помня го като на снимка при къпене на мрежите (те се нуждаят от редовна поддръжка), а също и „на воля". Така се нарича излизането за прибиране на улова. Голямата и госта тежка лодка – мауна – по наше време вече беше с мотор. Докато навремето рибарите яко са на-

пъвали греблата. Изобщо трудът и животът им никак не е бил лек и тогава и днес. На Калиакра е установен един от големите даляни по нашето крайбрежие. Представлява голяма, госта сложна конструкция. Не е променял устройството си от античността – толкова е целесъобразен. Коловете са свързани с телове и закрепени с тежки камъни за устойчивост. Самата мрежа представлява стена, която насочва пасажа към камерата. Разбира се в продължение на годината се улавят и груги видове риба, не само скумрия, но и сафрид (*Trachurus mediterraneus*), зарган (*Belone belone*), лаврак (*Pomatomus saltatrix*), барбуня (още султанка, *Mullus barbatus*) изключително вкусна, пък и много груги. Лавракът е страшен хищник. Даже вече хванат в смъртоносният капан, в торбата на даляна, продължава да гълта по-гребната риба, включително от собствения си вид! Готвачът, арменец (!), ме беше взел под крилото си и ни гощаваше с отбрани рибени специалитети. За мен беше любопитно да видя, как гръбнакът на заргана позеленява при готвенето. Снабдяването с питейна вода също е

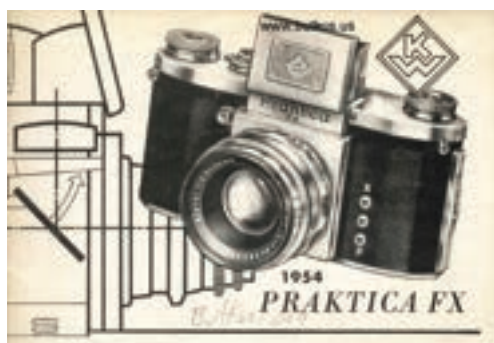

Рибарски лодки във Варна в средата на XX век. Изтеглят се по пясъка на ръце, а в морето се движат предимно с гребла

затруднено. Долу чешма няма. На няколко пъти бях с рибарите в морето – за прясна вода. Наистина, те знаеха от дългогодишен опит, предаден още от дедите, че на няколко места в морето излизат под напор сладководни карстови извори. На грифоните им може да се почерпи добра питейна вода.

Когато бяхме при тях със студентите, не само ни посрещнаха с типичното сърдечно българско гостоприемство, но на изпроводяк ни подариха торбичка със сафрид, киснат една нощ в солена саламура. По-късно накладохме огън и си ги изпекохме. Оказаха се много вкусни, но след това гойде, както се казва „гебелия край". Замъчи ни страшна жажда и набързо изпразнихме манерките.

В по-късни години посетихме Калиакра наново, този път с колеги от Океанографския институт, също Варна. Целта беше проверка на аквакултура, заложена за пръв път у нас. В залива на носа бяха разположени шамандури с прикачени въжета. Ларвите на мигите, за разлика от възрастните, са подвижни. Закрепват се за въжетата с особена тъкан, създадена от самите тях, т.н. бисус.

Фотоапарат Praktica с шахтов визьор от средата на века – мечтата на социалистическите фотолюбители и професионалисти

Там вече водят неподвижен живот на филтратори, който познаваме от книги и филми. За около 12 месеца стават пригодни „за жътва“. Тъй като водата тук е сравнително чиста, те са пригодни за храна. Опасност има на първо място от бури, защото вълнението може да компрометира цялата колония. Понякога поради прекомерно нарастване на грозда той се откъсва, пада на дъното и тогава вече става жертва на един хищен морски охлюв, рапаната (*Rapana venosa*). Този чуждоземен, по правилно „чуждоморски“ инвазивен вид е придобил от далекоизточните морета. Установен за пръв път през 1946 г. по руското крайбрежие. Донесен бил от кораби, изпускащи неконтролирано баластна вода в Черно море. Без да срещне конкурент и враг, какъвто има в родината си, се размножил неограничено. Нахвърлил се на мигените полета, черна мида и стрига (*Ostrea edulis* – т.е. едлива) и ги опустошавал. Стопанските вреди са значителни – запасите от стрига по нашето Черноморие са практически изчезнали. Единствен ограничаващ фактор се явява човекът. Има леководолази, които специално се занимават с този лов, но и те не могат да спрат победния му ход.

По същия път в Черно море е навлязъл и един представител на типа Гребен

нести (*Stenophora*), установена за пръв път през 1982. Това морско животно по понятни причини няма българско име. Научното му название е *Mnemiopsis leidyi*. Повече за мнениопсис ще намерите в сп. Природа, бр. 3, 2018 г. В Черно море си имаме и един „домашен“ член на същия тип – плевробрахията (*Pleurobrachia pileus*). Рисувал съм я по време на нашата черноморска практика. Представлява кълбо от прозрачна материя, с диаметър 2 – 2,5 см. Има две пипала, дълги докъм 30 см, с ресни от едната страна. От време на време ги прибира в тялото си и с устния отвор поема уловените животинки, планктон, скаринки, поняко-

Увлечението по подводните снимки пристига с известно закъснение във Варна. През 50-те години на XX век, благодарение на Жак-Ив Кусто, светът открива очарованието на „Света на мълчанието“, книгата му става бестселър (1953), а документалният филм (1956) печели „Златната палма“ на Фестивала в Кан, в конкуренция с великолепни игрални продукции

Морската кучка е една от първите плячки на муркането край възнолома

Видно е добре откъде идва името на Зеленишката

за даже малки рибки. Както мнениопсиса се придвижва със система от ситни гребени, наредени на 8 ивици по тялото. Донякъде прилича на медузите (членове на груг тип) също с прозрачно тяло. От тях в нашите води живеят два вида, белогробната медуза (*Rhysostoma pulmo*) и аурелията (*Aurelia aurita*). Последната се струпва понякога в големи количества и за голямо неудобство пълни мрежите на рибарите.

Мидите по нашето крайбрежие пострадаха от нашествието на рапани, но във фермите те дават добра реколта

Тюленово носи името си от един, за съжаление безвъзвратно изчезнал жител на тези места – тюлена монах (*Monachus monachus*). Докато през 1936, когато Добруджа е била под румънско управление, зоологът г-р Поповичи е могъл да съобщи за 128 екземпляра при Калиакра, през 1941 броят им спаднал до около 30. След Втората световна война са били наблюдавани само отделни животни. Нашият приятел (и учител по снимане на Природата), Николай Райков, даже беше успял да снима един от тях – вижда се само главата. По ръст е доста голям, като женските да значително по-егри (до над 3 м) от мъжките (около 2,5 м). Отличава се с белия си корем, ясно контрастиращ с кафявия гръб. У нас има запазени препарати в експозициите на Института по рибарство Варна и НПМ – София. Преди е обитавал крайбрежията и островите на Черно и Средиземно море, както и североизточното атлантическо крайбрежие на Африка. Но и там вече е станал съвсем рядък. През 80-

Mnemiopsis leidyi или Гребеновидната медуза е инвазивен вид в Черно море, който нанесе поражение на стопанския риболов. Популацията ѝ бе ограничена в битка с друг инвазивен вид *Beroe ovata*

Тюленът монах даде името на едно населено място (с. Тюленово), но за съжаление самият тюлен вече го няма по нашето крайбрежие

те години с колегата от музея в Добрич влязохме в т.н. „тюленова пещера“. Тя е рисувана точно от нашия колега Таню Мичев, участник в една експедиция, по егидата на в-к „Народна младеж“ с цел поставяне на Таук лиман под защита. За съжаление непосредствено преди да представят това искане, е бил сключен договор с френска туристическа фирма за построяване на курортен комплекс

„Русалка“. С това съдбата на Таук лиман като природозащитен обект беше решена. Ние се добрахме до пещерата с лодка – груз подход няма. При едно от поредните земетресения по тези места част от външната стена се беше съборила и пещерата не беше толкова тъмна, както преди. В южното разклонение и ние намерихме дебел слой от косми, нещо като кече или плъсти, образуван от стъпканите косми от линеенето на животните. Но стопанинът на пещерата завинаги беше напуснал леговището си, където преди си почиваше и раждаше малките си.

В замяна на това можахме да се порадваме на веселите изри на делфините. Но само отдалеч и на малки групи. Преди са били също обект на лов, с гързър и стреляни. Даже в сп. „Рибно стопанство“ имаше статия по този повод – как да се приготви делфинова пастърма. За щастие тази негопустима практика отгавна е прекратена

Неведнъж сме слизали до терасата над морето. Там през античността местни хора, а през Средновековието монаси и отшелници са се устройвали в естествените пещери. В някои са открити изграскани по стените различни знаци, между тях и Y – с две вертикални части отстрани – прабългарски свещен знак. Този знак е намиран често и днес, напр. по гръбките на прабългарските амфори. Ние също сме ползвали тези пещери като временен подслон за преспиване. Беше твърде необичайно преживяване – морската стихия караше скалата да потреперва и се чуваше ритмичния глух тътен от вълните.

Този край ни е оставил неизличими спомени, които ще пазим до края на дните си. Дано и други млади хора да последват нашите пътища, за да се насладят на безкрайните красоти на Природата. ■